

El mapping de Sant Climent de Taüll

Nova llum per a la museografia, un revulsiu per a la Vall de Boí

Josep Font Sentias

20/05/2020

Abstract

L'article descriu els antecedents, el procés de creació i l'impacte del mapping de Sant Climent de Taüll, que posa en valor la pintura mural conservada in situ, reproduïx les pintures conservades al MNAC i restitueix la pintura original del segle XII.

El romànic de la Vall de Boí, declarat Patrimoni Mundial per la UNESCO l'any 2000, l'església de Sant Climent en particular, i la pintura mural de l'absis, específicament, són una de les icones de l'art medieval europeu, i una carta de presentació de Catalunya al món.

La dimensió simbòlica del monument –pel rol que l'art romànic va tenir en la construcció de l'imaginari col·lectiu a inicis del segle XX– afegia risc a la decisió de substituir una còpia en guix de la pintura mural per una museografia virtual, mitjançant un mapping. L'impacte que va tenir en el públic i els premis internacionals que va obtenir conviden a posar en valor l'ecosistema d'innovació i de creatius de Realitat Estesa a Catalunya, valorar el mapping com a estratègia museogràfica, i plantejar algunes consideracions en relació al Consorci que gestiona el romànic de la Vall de Boí.

Introducció

L'any 2020 es compleix el centenari de l'extracció de la pintura mural de Sant Climent de Taüll que va portar a terme el taller Steffanoni⁽¹⁾, per encàrrec de la Junta de Museus, per evitar –amb el trasllat a Barcelona– la seva venda. Feia gairebé deu anys, llavors, de la publicació en fascicles de *Les pintures murals catalanes*, dirigida per Josep Pijoan, una obra seminal que va posar en context europeu l'art romànic català. També havia passat poc més d'una dècada de la missió arqueològica-jurídica impulsada per l'Institut d'Estudis Catalans el 1908, sota la direcció de Josep Puig i Cadafalch.

La pintura mural de Sant Climent va patir moltes vicissituds, en el segle XX, amb múltiples trasllats i adaptacions museogràfiques: de Taüll a Barcelona, del Palau de la Ciutadella al Palau Nacional, del viatge a Olot i a París al retorn a Barcelona. Aquest article focalitza l'atenció, però, en les intervencions efectuades a Sant Climent de Taüll i a la Vall de Boí en el segle XXI, i se centra en la substitució d'una rèplica en guix de la pintura mural de l'absis central per una projecció de llum i so, el mapping, una decisió que ha tingut incidència en la millora de l'experiència del visitant, que ha impactat notablement en el nombre de visites i en la generació de recursos propis, ha afavorit la gestió financera del Consorci, i ha significat també una aportació a la museografia, com es prova d'argumentar.

La gestió del romànic a l'Alta Ribagorça en el segle XXI s'enceta amb una fita crucial: la declaració del conjunt d'esglésies de la Vall de Boí com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO el 30 de novembre de l'any 2000. L'empenta de la declaració va accelerar la creació del Centre del Romànic i la d'un consorci per a la gestió del romànic de la vall, i va permetre els agents públics a formular objectius ambiciosos, pel futur del conjunt monumental. Poc després del desè aniversari de la declaració de la UNESCO, però, en un context de crisi financera internacional, un Expedient de Regulació d'Ocupació (ERO) a la plantilla del Consorci va fer reduir notablement les esglésies que es podien visitar, així com els horaris d'obertura, en uns dels BCIN's més coneguts de Catalunya. La crisi del Consorci va coincidir també amb un ERO massiu a l'estació d'esquí de Boí-Taüll, així com amb la necessitat de renovar la còpia en de la pintura mural de l'absis, deteriorada després d'estar 50 anys exposada. Va ser llavors quan la Direcció General del Patrimoni Cultural, després d'un procés de recerca sobre el conjunt pictòric de Sant Climent, va prendre la decisió de substituir una museografia material per una altra de virtual, mitjançant el mapping.

L'article presenta els antecedents, el context i el procés de creació del mapping, els agents que van intervenir-hi, en valora l'impacte a partir de l'evolució de visitants, entre d'altres factors, fa alguna reflexió sobre el mapping com a estratègia museogràfica, i planteja, finalment, algun repte de gestió del Consorci. A més de les fonts secundàries, s'han recopilat dades d'inversió de la Direcció General del Patrimoni Cultural a la Vall de Boí i s'ha entrevistat a diferents professionals que van participar en el projecte. L'autor vol explicitar el seu agraïment a Elena Belart, Sònia Bruguera, Cristina Castellà, Eloy Maduell i Albert Sierra per les seves aportacions.

Sant Climent de Taüll, emblema de Catalunya

L'art romànic, a Catalunya, ha tingut un rol important en la construcció d'un imaginari col·lectiu i del sentit de pertinença, en una lectura historiogràfica que arrenca en la Renaixença i troba la plenitud en el Noucentisme. La ideologia hegemònica de la Catalunya d'inicis del segle XX va influir notablement en una determinada concepció del patrimoni cultural, de la seva funció social i en la visió de la Catalunya rural com a dipòsit de les essències i els valors on fonamentar la Catalunya moderna que s'estava bastint. En aquest context històric va tenir-hi una influència decisiva Josep Puig i Cadafalch que, com afirma Riu-Barrera (2013) és «qui fa la lectura des de l'evolucionisme i el tardo positivisme de l'excepcionalitat de les basíliques de la Vall de Boí. La seva visió i lectura arribarà fins ara».

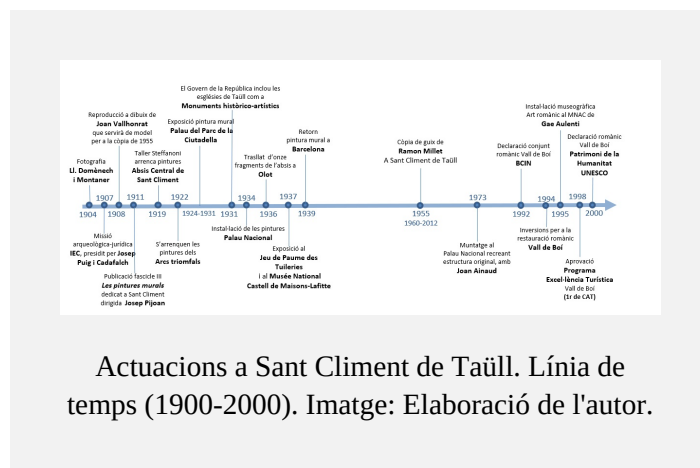

Església de Sant Climent de Taüll de dia, amb
vaques pasturant. Fotografia: Arxiu Consorci
Patrimoni Mundial Vall de Boí.

Església de Sant Climent de Taüll de nit,
il·luminada. Fotografia: Arxiu Consorci Patrimoni
Mundial Vall de Boí.

La posada en valor i les intervencions al romànic de la Vall en el primer terç del segle XX tindran una influència cabdal, i nodriran actuacions quaranta anys més tard, com ara la reproducció el 1908 de Joan Vallhonrat, que servirà de model per a l'elaboració del model en guix de Ramon Millet el 1955, i que ha estat mig segle exposada a Sant Climent. En definitiva, el Crist majestat que presideix la pintura mural de l'absis central de Sant Climent de Taüll ha esdevingut, com afirmen Íbar, Riu-Barrera, Tarrida (2014) «la icona de referència de l'art medieval català i peça cimera de tota la pintura romànica». El Crist majestat encarna, en paraules de Guardia (2013) una certa «visió poètica de Catalunya» i és una carta de presentació de Catalunya al món, una imatge sempre protagonista en catàlegs, fulletons i material promocional de turisme cultural.

Actuacions a Sant Climent de Taüll. Línia de temps (1900-2000). Imatge: Elaboració de l'autor.

Amb la represa democràtica, les prioritats de la política cultural de la Generalitat van estar centrades en la creació de grans infraestructures culturals, a Barcelona i a la regió metropolitana, amb la creació del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, el Museu d'Art Contemporani de Barcelona, la remodelació del Museu Nacional d'Art de Catalunya, l'Arxiu Nacional de Catalunya o el Teatre Nacional de Catalunya, com s'explicita en els objectius de les Memòries del Departament de Cultura i de l'anàlisi llur (Font, Martínez, 2009, p.43). Els projectes d'actualització d'inventaris patrimonials i la seva digitalització, així com els programes de restauració es van potenciar, però és prou significatiu que en les jornades «Sant Climent de Taüll, un debat necessari» celebrades al MNAC el 2013 s'afirmés, IRCVM (2013), en la sessió de presentació: «Fa 100 anys que es va descobrir Taüll i el monument mai no havia permès una reunió com aquesta». Tot i que a finals del segle XX s'havien empès inversions quantioses per a la consolidació i restauració del conjunt arquitectònic, la seva dimensió simbòlica no anava prou en consonància ni amb la seva gestió ni amb la seva capacitat comunicativa. De fet, el romànic de la Vall de Boí com a conjunt(2), va ser catalogat com a BCIN vuit anys abans, només, de la seva declaració com a Patrimoni de la Humanitat.

Una entrada triomfal al segle XXI

El 30 de novembre del 2000 la UNESCO distingeix com a Patrimoni Mundial el conjunt d'esglésies romàniques de la Vall de Boí. El dossier de candidatura s'havia impulsat des de la Diputació de Lleida, el Departament de Cultura i l'Ajuntament de la Vall de Boí i va ser elaborat per M. Carme Polo.

L'expedient de declaració(3) de la UNESCO destaca el valor de conjunt de les nou esglésies, la seva consistència i el seu estat de conservació excepcional. Caracteritza la Vall de Boí com «la concentració d'esglésies romàniques rurals més important d'Europa». La UNESCO també explicita que aquestes esglésies i poblacions són l'expressió d'unes formes de vida medieval de gran importància, en el reconeixement de la identitat cultural catalana, així com que l'art romànic d'aquests nuclis pirinencs va tenir un rol vital en el moviment de restauració de la identitat i nacionalitat catalanes a inicis del segle XX.

Excursionistes contemplant Santa Eulàlia d'Erill la Vall. Fotografia: Arxiu Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí.

En motiu de la declaració, les imatges de Sant Climent van protagonitzar les cobertes dels diaris i van encapçalar els informatius de la televisió, a inicis de desembre. L'impacte va ser immediat: les 43.870 visites del 2000 es van incrementar un 50% el 2001 i van arribar a 70.176 l'any 2002.

El Consorci i el Centre del Romànic, nova persona jurídica i nou equipament

Un dels compromisos de la candidatura presentada a la UNESCO era la creació d'un centre de visitants i d'un consorci per a la gestió del conjunt monumental. Amb l'embranchida de la proclamació, l'any 2003 es va aconseguir crear tant el Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí com el Centre del Romànic de la Vall de Boí.

El Consorci està integrat per la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Lleida, el Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça i l'Ajuntament de la Vall de Boí, com a «persones consorciades amb aportacions ordinàries» i el Bisbat d'Urgell i el Bisbat de Lleida com a «altres entitats consorciades» tal i com s'especifica en els estatuts⁽⁴⁾ del Consorci.

La finalitat i l'objecte del Consorci inclouen, a més de la gestió integral de les esglésies, «la promoció, la restauració, la millora i la conservació del patrimoni cultural de la Vall de Boí», i la «difusió dels costums i formes tradicionals de vida» i «actuacions de protecció de l'entorn natural i del paisatge» (Articles 1 i 4 dels Estatuts).

La Comissió de Govern és l'òrgan executiu del Consorci, en el que la Generalitat hi té sis representants, dos la Diputació de Lleida i un l'Ajuntament, el Consell Comarcal i cadascun dels bisbats. L'aprovació del pressupost requereix el vot favorable dels dos terços. Els estatuts vigents, aprovats el 2 de desembre de 2016, especifiquen, en relació al finançament, que “En la mesura que no siguin cobertes pels ingressos propis (...) les entitats assumeixen les aportacions necessàries per fer front al funcionament ordinari del consorci en la proporció següent: 60% la Generalitat, el 25% la Diputació de Lleida, el 10% l'Ajuntament de Boí i el 5% el Consell Comarcal de l'Alta Ribagorça” (Article 13, punt 2 dels Estatuts). Els estatuts anteriors, aprovats l'any 2014, no preveïen l'escenari de no poder cobrir amb ingressos propis les aportacions necessàries ni especificaven una aportació econòmica mínima per part de cap de les administracions consorciades, un apartat que quedava imprecís, en relació a d'altres consorcis.

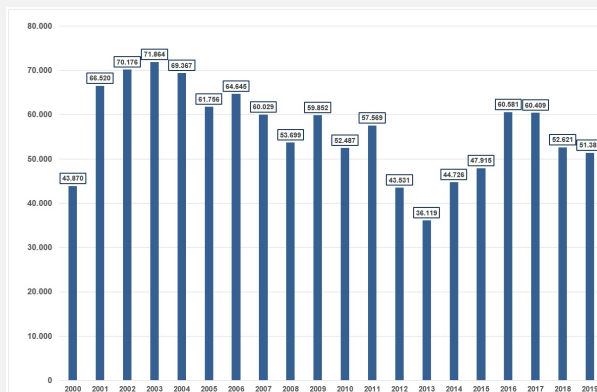
Una altre aspecte a destacar és la figura de Gerència, que es desplega en l'article 10 dels Estatuts. La persona que assumeix la Gerència, és la «persona responsable de la gestió i administració del Consorci» i, entre les seves funcions, hi ha la direcció orgànica i funcional del personal del Consorci, i la gestió econòmica ordinària.

El Centre del Romànic de la Vall de Boí, emplaçat a Erill la Vall, és un equipament que actua com a porta d'entrada al romànic de la Vall. Una exposició permanent aporta les claus per entendre les esglésies romàniques com a conjunt, descriu la societat medieval al Pirineu, detalla les tècniques per a la construcció de les esglésies, introdueix

la iconografia i la seva interpretació i mostra, també, quin era l'aspecte d'aquestes esglésies a inicis del segle XX. L'espai ofereix els serveis d'informació, visites en grup i personalitzades, una botiga amb publicacions especialitzades en romànic i patrimoni cultural, articles de regal, etc. Com es detalla a la pàgina web, el Centre ofereix un repertori ampli de possibilitats de visita, amb preus diferenciats: visita individual a Sant Climent, visita individual a d'altres esglésies, una entrada combinada de tres esglésies i, fins i tot, una combinada entre la Vall de Boí i el MNAC. També promou activitats de forma conjunta amb els tres actius principals de lleure de la comarca: El Parc Nacional, el termalisme de Caldes de Boí i Boí Taüll Resort. El Centre del Romànic és, també, la seu i les oficines del Consorci.

Els anys d'impuls i consolidació

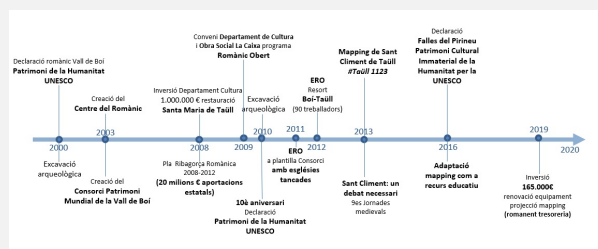
Com s'ha avançat anteriorment, amb la declaració de la UNESCO el nombre de visites al conjunt d'esglésies de la Vall va canviar de llindar; i ho va fer de forma sostinguda en el temps, com podem comprovar amb l'evolució de visites a Sant Climent de Taüll, l'equipament amb la seqüència de dades homogènies més llarga, per tenir l'entrada regulada mitjançant entrada de pagament⁽⁵⁾ i per la continuïtat d'obertura al públic. En l'interval 2001-2010, la mitjana de visites/any és de més de 63.000. Tenint en compte que l'any 2000 n'havia tingut 43.870, pot afirmar-se que la declaració va contribuir a mantenir un 40% més de visites durant una dècada.

Nombre de visites a Sant Climent de Taüll (2000-2019). Imatge: Elaboració de l'autor. Font: Consorci Patrimoni Mundial del Romànic.

El balanç que feia Joan Perelada –alcalde de la Vall de Boí durant cinc legislatures– l'any 2007, en motiu del setè aniversari de la declaració, serveix d'extracte d'aquella etapa (ACN, 2007). Perelada destacava que el Consorci gestionava un pressupost anual d'uns 600.000 €, que s'havien invertit 3.000.000 € en restauració d'esglésies en aquells set anys, que s'havia aconseguit tant l'obertura durant tot l'any de les esglésies⁽⁶⁾, com la consolidació d'un equip de dotze persones contractades a temps complet com a personal del Consorci. L'alcalde afirmava que el nombre total de visites, que en aquell any havia estat de 148.000, es mantenia a l'alça. També anunciava reptes, com la il·luminació d'alguna església i la seva accessibilitat, projectes encara pendents l'any 2007.

L'any 2008 es porta a terme un estudi de públic portat a terme per Alcalde, Castellà, Rojas (2010) dirigit per Gabriel Alcalde, de l'Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural (ICRPC). La investigació va ser encarregada per Institut per al Desenvolupament i la Promoció de l'Alt Pirineu i Aran (IDAPA), amb la col·laboració de la Xarxa de Museus i Equipaments Patrimonials de l'Alt Pirineu i Aran, aquells anys activa. El treball de camp va incloure enquestes a les esglésies obertes al públic, a l'Oficina de Turisme de la Vall i al Centre del Romànic, que van permetre una caracterització dels visitants⁽⁷⁾, mitjançant els resultats de les variables de procedència, durada de l'estada, allotjament, estacionalitat, composició i edat dels visitants, etc. La composició turística descrita no ha canviat gaire, deu anys després, comparada amb els resultats procedents del Parc Nacional i de l'Oficina de Turisme.

Actuacions a Sant Climent de Taüll. Línia de temps (2000-2020). Imatge: Elaboració de l'autor.

En aquell estudi, destacava que el 82% de les visites a Sant Climent eren de públic individual, que registrava puntes de gairebé set-cents visitants/dia a l'estiu o per Setmana Santa. Entre els punts forts, es ressaltava els amplis horaris i els dies d'obertura de les esglésies al llarg de l'any, així com la dotació de personal especialitzat per a l'acollida, l'obertura de les esglésies i les visites guiades. En l'apartat de conclusions es caracteritzava la Vall de Boí com un destí de turisme madur, vinculat al patrimoni cultural i natural. Una característica que sobresortia era la percepció de la població local⁽⁸⁾, molt identificada amb el Centre del Romànic. Els habitants de la Vall associaven el Centre amb el desenvolupament territorial de la comarca i declaraven, a més, participar majoritàriament en les activitats organitzades pel Centre, perquè s'hi sentien involucrats. El conjunt monumental ostentava uns atributs, com la marca Patrimoni de la Humanitat que, amb la força que estava adquirint el turisme rural i d'interior el 2008, i la identificació dels habitants de la Vall amb el projecte, permetien classificar el destí com un «recurs excepcional» en termes de desenvolupament.

A partir de l'any 2000, com s'ha presentat, van seguir deu anys d'impuls, consolidació, i de projecció internacional del romànic de la Vall de Boí, amb la creació del Consorci i del Centre del Romànic, amb un increment notable de visites i amb un equip tècnic de treball estable. El bon posicionament del destí era compartit, tant en aportacions acadèmiques (ICRPC) com en les declaracions dels responsables polítics, que anunciaven objectius ambiciosos per al romànic de la Vall.

El programa Romànic Obert, exemple de partenariat público-privat

Mentre el Consorci de la Vall de Boí plantejava reptes de creixement en infraestructures, finançament i públics, el setembre de 2007 havia esclatat als EEUU la crisi de les hipoteques subprime, que s'aniria extenent i transformant-se en una crisi financera mundial. La crisi, però, no va repercutir amb força en el sector públic de Catalunya fins l'any 2011, moment en que va impactar de forma aguda i profunda, com més endavant es precisa.

A inicis de l'any 2009 el Departament de Cultura i l'Obra Social de la Caixa varen signar un conveni per a desenvolupar un programa de conservació i difusió del patrimoni romànic de Catalunya, denominat Romànic Obert⁽⁹⁾ amb la finalitat de protegir, conservar i difondre el patrimoni cultural català. El conveni es va ratificar –amb la signatura de convenis específics– aquell octubre amb cadascun dels titulars dels béns patrimonials i amb les entitats gestores dels immobles, que eren les destinatàries de les subvencions. El programa, de sis anys de durada, tenia un pressupost de 15.146.000 €.

La Direcció General del Patrimoni Cultural era qui proposava i era responsable de la bona execució de cadascun dels projectes i actuacions i, amb la seva expertesa en patrimoni cultural, els assessorava. També feia el seguiment de les actuacions en els monuments i actuava d'interlocutor tècnic amb cadascun dels titulars o gestors. Aquest programa, en definitiva, feia possible portar a terme projectes de la Direcció General per als quals ja no disposava de capacitat financera. El programa Romànic Obert va ser condició necessària –encara que no suficient– per al mapping de Sant Climent de Taüll, objecte d'aquest article. Vist amb perspectiva, l'acord amb l'Obra Social de la Caixa va permetre, en el sector del patrimoni, anticipar-se i modular una crisi que era iminent.

Perspectiva de Sant Climent de Taüll, el nucli de Taüll i el campanar de Santa Maria. Fotografia: Arxiu Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí.

El desè aniversari del Patrimoni Mundial, una celebració estroncada

L'any 2010 és un punt d'inflexió en la trajectòria del romànic de la Vall de Boí. Coincidint amb el desè aniversari de la proclamació de la UNESCO, es va elaborar l'informe «Vall de Boí, un model de gestió i conservació» que Joan Perelada i M. Carme Polo, autora del projecte, van anar a presentar a la UNESCO, a mode de balanç. Cap al futur, Perelada projectava doblar el nombre de visitants en quatre anys, passant dels 130.000 als 250.000 i anunciava la creació d'un Ecomuseu a Durro, del qual ja n'havien adquirit l'edifici. Un resum editat de l'informe posava de relleu la inversió de més de tretze milions d'euros en «restauració d'esglésies, remodelació dels entorns i millora de la qualitat de vida dels habitants de la Vall de Boí» del 2000 al 2010. Es feia una relació d'aquestes inversions en temes patrimonials, socials i educatius, com la posada en funcionament d'una guarderia, la construcció de pàrquings, la il·luminació de les esglésies, la millora dels entorns i els pobles, la recuperació de camins tradicionals, la consolidació del Centre de Visitants o la construcció de la Casa del Parc a Boí.

El mes d'abril d'aquell 2010 el Conseller de Cultura, Joan Manel Tresserras, va presidir la reunió de la comissió de govern del Consorci. Amb les aportacions de Romànic Obert, es va aprovar un pressupost de 1.400.000 €, que doblava el del 2009, de 715.000 € (ACN,CCMA, 2010). És el pressupost més elevat aprovat mai. Entre les intervencions previstes, hi havia la rehabilitació de l'església de l'Assumpció de Coll, la consolidació de la restauració de Santa Maria de Taüll i els treballs sobre les pintures originals descobertes a l'absis de l'església de Sant Climent, una actuació que contribuiria, indirectament, a la creació del mapping tres anys més tard.

En pocs mesos, la situació es va capgirar. El pressupost del Departament de Cultura (Departament de Cultura, 2015) va començar a ressentir-se i, amb poc marge de maniobra en les despeses de personal i altres partides estructurals, les aportacions als Consorcis es van frenar. L'aportació directa de la Generalitat(10), que el 2010 havia estat de 192.000 € es va reduir un 40% el 2011 i, per al 2012, hi havia la previsió d'un nou decrement, que deixaria la transferència en 92.000 €. Al no haver-hi ni liquiditat ni perspectives de revertir la situació a curt termini, el Consorci es va veure obligat a presentar un ERO el desembre de 2011 que va afectar la totalitat de la plantilla. L'any 2012, gairebé la totalitat de la plantilla va passar de la condició de fix a discontinu, -una situació que no es normalitzaria fins cinc anys després, l'any 2017, quan es va tornar a la situació anterior a la presentació de l'ERO. Del conjunt d'esglésies, només Sant Climent i Santa Maria de Taüll van seguir obrint matí i tarda, amb el tancament o amb restriccions dràstiques en els horaris de les altres esglésies.

Per acabar de reblar la crisi econòmica a la Vall de Boí, les pistes d'esquí i el complex hotel·ler de Boí Taüll, que ja havia presentat un ERO l'any 2009, i que arrossegava problemes financers de feia anys, va presentar l'abril de 2012 un altre ERO que afectava 90 treballadors, una decisió amb molt d'impacte social, tenint en compte que a la Vall hi viuen un miler de persones.

L'any 2012, la comissió de govern del Consorci, presidida llavors pel Conseller Ferran Mascarell, feia una crida (La Xarxa, 2012): «La Generalitat busca finançament per a la Vall de Boí». La comissió va valorar que els alumnes d'Humanitats i d'Història de l'Art de la Universitat de Lleida fessin les pràctiques a la Vall, per poder així reobrir alguna església. El Conseller va ser preguntat sobre la possibilitat de que la UNESCO es replantegés mantenir la qualificació de Patrimoni de la Humanitat a Boí, una opció que Mascarell va qualificar com «una possibilitat absolutament especulativa i sense fonament», i que la forta inversió realitzada en treballs de restauració en els temples «és un factor decisiu per a la Unesco».

En dos anys, en definitiva, en la gestió pública de la cultura a Catalunya, es va passar d'un context d'expansió a buscar fórmules per assegurar la supervivència dels equipaments culturals. Aquesta situació, que era general, es va patir amb intensitat a la Vall de Boí.

El mapping de Sant Climent de Taüll, gènesi i formalització

Com s'ha presentat a l'apartat anterior, el projecte del mapping emergeix en un clima econòmic molt desfavorable que, pel que fa al patrimoni del romànic, estava pal·liant el programa Romànic Obert, parcialment. I, afegit al context extern, l'interior de Sant Climent acumulava també factors que feien preemptòria la presa de decisions, com els que s'enumeren a continuació:

- La reproducció de la pintura mural en guix de l'absis central s'havia anat degradant, després de mig segle instal·lada i exhibida al públic.
- La intervenció en els vestigis de pintures originals, feta el 2010, havien obligat a escapçar un fragment de la reproducció en la seva part inferior.
- La pintura original romànica descoberta i restaurada l'any 2000 encara no havia estat integrada al conjunt pictòric.
- L'excavació del 2010 havia posat al descobert els vestigis del presbiteri romànic, que no havia estat consolidat ni era objecte de presentació.
- La intervenció arqueològica havia obligat a retirar l'ara d'altar i era impossible l'ofici del culte catòlic.

La Direcció General del Patrimoni Cultural va retirar la còpia de guix, com a primera decisió, per estudiar la pintura que quedava a les capes profundes de l'absis i, a partir d'aquesta iniciativa, es va elaborar un pla de recerca amb el MNAC. Així, i per primera vegada, es va poder emprendre una investigació exhaustiva i conjunta de les pintures del MNAC amb la pintura original conservada a Sant Climent. A les capes profundes de l'absis es van localitzar vestigis importants de pintures –una descoberta inesperada– que es van poder restaurar. També va ser molt significativa la troballa i la identificació de testimonis de pintura romànica de fases anteriors, com l'ornamentació geomètrica de les tres finestres baixes de l'absis i la decoració de línia blanca entre els carreus, pròpia del primer moment de construcció del temple, entre els segles XI-XII.

El repte museogràfic d'integrar i mostrar a Sant Climent, alhora, les noves descobertes i la reproducció de la pintura mural del MNAC van obrir la porta a plantejar la viabilitat d'una museografia virtual. Una de les persones responsables(11) de prendre la decisió J.M. Rueda (comunicació personal, setembre 2018) declarava que no havien dubtat gens ni mica, quan van veure les possibilitats del mapping. Aquesta opció, a l'any 2020 i a Barcelona, on hi ha, fins i tot, equipaments d'experiència immersiva com Ideal, Centre d'Arts Digitals, que han tingut un èxit fulgurant de públic(12) i de crítica, (J.Sellas, comunicació personal, gener 2020) és una alternativa normalitzada, en el repertori d'estratègies museogràfiques. L'any 2013, en canvi, era una decisió arriscada(13), aplicada en un dels monuments més emblemàtics de Catalunya, una església que la població de la Vall percebia com a molt pròpia (C. Castellà, comunicació personal, desembre 2019).

Especialistes que van integrar l'equip del mapping, amb la projecció de fons. Fotografia: Arxiu Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí. Entre les persones identificades: Carlos Padial, Playmodes; Albert Burzon, dissenyador; Montserrat Cucurella, arquitecta; Eduard Riu, arqueòleg; Eloi Maduell, Playmodes; Jordi Camps, MNAC, Toño Sáiz, il·luminador. A baix d'esquerra a dreta: Esther Comenge, dissenyadora; Carme Liron, aparelladora; Eva Tarrida, Arquitecta; Albert Sierra, Historiador de l'art, i Elsa Íbar, arquitecta (actualment Directora General del Patrimoni Cultural).

Inclòs en el programa Romànic Obert, l'Obra Social de La Caixa va finançar el projecte, amb la coordinació de l'equip tècnic de la Direcció General de Patrimoni i el MNAC. Van participar-hi especialistes de perfils ben diferents: arqueòlegs, arquitectes, arquitectes tècnics, conservadors, delineants, historiadors, museògrafs, restauradors. Dos estudis de Catalunya van aportar el desenvolupament tecnològic, integrant-se en en l'equip de treball: Burzon*Comenge, que va fer el projecte audiovisual i l'animació i Playmodes, encarregat del desenvolupament tècnic i la composició musical.

El procés de creació del mapping va requerir fer un model virtual del temple, amb un escàner laser 3D, per obtenir-ne la geometria i la textura posterior a la seva restauració. En paral·lel, es va fer un procés fotogràfic de la pintura original del MNAC, que es va integrar al model, per obtenir la reconstrucció virtual completa. Posteriorment, es va iniciar el procés de mapping, amb l'encaix precís de les imatges dels projectors de vídeo en l'espai arquitectònic, que permetia il·luminar, pintar i animar l'espai amb la imatge en moviment.

Es va decidir no fer cap comunicació pública del mapping fins a poder fer proves reals sobre les parets de Sant Climent, perquè no era possible anticipar les sensacions que tindria la recreació de les pintures i l'escanejat en 3D.

Resum de la restauració a Sant Climent de Taüll.
Vídeo: Romànic Obert.

El mes d'abril de 2013 van tenir lloc les Jornades «Sant Climent: un debat necessari» al MNAC. Aquella trobada d'experts va permetre posar en comú i actualitzar tota la recerca i el coneixement sobre Sant Climent, com no s'havia fet mai, integrant diferents especialitats. Es varen poder compartir totes les restauracions efectuades en la pintura mural, –i els reptes pendants. O bé conèixer la singularitat d'un conjunt arquitectònic que arriba al segle XX pràcticament sense transformacions, constatant que la pintura mural de l'absis mai no va quedar amagada i va estar, més aviat, «protegida» per un retaule gòtic. Es van resseguir les diferents presentacions que la pintura mural havia tingut al llarg del temps, a la Ciutadella, al Palau Nacional i a París. També es va palesar, en aquelles jornades, que la denominació «pantocràtor» –tan extesa encara– havia de substituir-se per la de Crist majestat.

En aquelles Jornades es va fer la primera presentació pública del projecte de mapping, anunciant que s'inauguraria aquella mateixa tardor. Albert Sierra, de la Direcció General del Patrimoni, va anunciar: «No farem volar àngels». Anys després, en unes altres jornades, una observació breu de Sierra (2019) sobre el mapping ajuda a caracteritzar-lo: «No és un espectacle», deia.

El mapping, anomenat *#Taull 1123*, es va presentar al públic el novembre de 2013. Com és sabut, consisteix en la recreació virtual de la pintura mural de Sant Climent, amb una museografia que ajuda el visitant a entendre quina era la tècnica pictòrica dels frescos romànics, i mostra jeràrquicament les diferents representacions iconogràfiques que componen aquesta pintura mural. La presentació de les pintures recorre tres estadis:

- Les pintures profundes originals, conservades in situ.
- La pintura mural conservada al MNAC, conjuntament amb els fragments de pintura existents a Sant Climent.
- La reconstrucció del conjunt de pintures del temple, amb la restitució dels fragments perduts.

La materialització del mapping es fonamenta amb el rigor històric. L'anàlisi de colors fet pel MNAC i la reconstrucció de restes dels murs, les sèries i les sanefes, al ser geomètriques i seriades, permeten reconstruir el presbiteri amb criteris científics, amb l'aproximació màxima a la cromàtica original.

La projecció s'efectua amb sis projectors de vídeo d'alta definició, que omplen d'imatge tot l'espai central de l'església. El maquinari està integrat de forma que no altera el caràcter intrínsec de l'edifici romànic. Amb la restauració del paviment i la base d'altar antic, posats al descobert per l'excavació arqueològica, es fan compatibles els usos cultural i litúrgic de l'absis major.

El mapping té una durada de deu minuts i no hi ha narració de veu. Va tenir un cost econòmic de 390.000 €, finançat exclusivament per l'Obra Social de la Caixa. Aquest pressupost no inclou la quantificació de les aportacions del personal de la Direcció General i del MNAC, amb una càrrega de treball de molts mesos i molt especialitzada, que es traduiria en un import considerable, i que és una contribució estratègica per l'expertesa.

El mapping, en definitiva, és el pòsit d'un treball de recerca aprofundit; un cas d'èxit de partenariat públic-privat, integrat per un equip d'especialistes multidisciplinar. El mapping testimonia que a Catalunya hi ha un ecosistema de creatius i professionals amb un grau de desenvolupament tecnològic important⁽¹⁴⁾, homologable al dels països més avançats, una afirmació que té suport empíric que ho permet contrastar (Institut Català de les Empreses Culturals, 2019).

Selecció de declaracions en relació a la decisió de substituir la còpia en guix per una museografia virtual. Vídeo: Elaboració de l'autor. Amb les intervencions de Cristina Castellà, Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí; Albert Sierra, Direcció General del Patrimoni Cultural i Eloy Maduell, Playmodes.

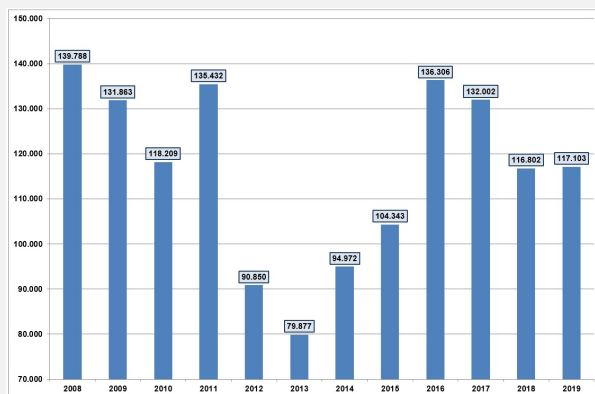
L'impacte contundent de #Taul 1123

El mapping de Sant Climent de Taüll es va inaugurar a finals de novembre de 2013. El llançament, però, no va anar associat a cap campanya de comunicació; la notícia de la presentació i el boca-orella van ser els únics canals per arribar al públic.

Amb la certesa que s'oferia un servei nou i de molta qualitat al visitant, els dies previs a la inauguració es va decidir modificar el preu de la visita, que va passar de 2 € a 5 € per a l'entrada individual. Amb la fragilitat econòmica en que es trobava el Consorci, qualsevol modificació tarifària comportava oportunitats i riscos. Amb els números a la mà i amb les 36.119 visites del 2013, el canvi de preu podia significar passar de 72.238 € a 180.595 € en ingressos propis, un diferencial que podia permetre contractar de nou el personal necessari per a l'obertura i les visites guiades a les esglésies. La reacció de la demanda al nou preu estaria en funció de la percepció de qualitat en l'experiència del mapping, una resposta que no es va fer esperar.

El 2014 les visites a Sant Climent es van incrementar un 20% i el 2016 el creixement ja era de més del 50%, en relació al 2013. La capacitat d'atracció de #Taul 1123 va repercutir en un augment de visites a les altres esglésies de la Vall i va permetre recuperar la plena ocupació del personal que treballava al Consorci.

Amb les dades del conjunt d'esglésies de pagament –s'ha comentat anteriorment que Santa Maria de Taüll és d'accés gratuït– l'evolució de visites va d'un mínim l'any 2013, amb 72.238 visites, en el moment de màxima recessió, a un màxim de 136.306 l'any 2016, el que suposa un increment del 70%. L'impacte del mapping en els públics del romànic és homologable o superior al que va tenir la declaració de Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO. El mapping de Taüll va actuar de revulsiu econòmic en una comarca en crisi. Per tenir una perspectiva més àmplia, però, cal dir també que a finals del 2014 la Generalitat va adquirir el crèdit de 7.300.000 € que condicionava el futur de l'estació de Boí-Taüll, afegit a una aportació directa de 1.000.000 € per garantir continuïtat del resort. Tot plegat, va permetre capgirar la situació.

Nombre de visites al conjunt d'esglésies de pagament de la Vall de Boí (2008-2019). Imatge: Elaboració de l'autor. Font: Consorci Patrimoni Mundial del Romànic.

A més de les dades quantitatives, el llibre de signatures de Sant Climent i, especialment, els comentaris a Trip Advisor, aporten també informació de la percepció del mapping. Sobre una base de 414 persones que havien classificat l'experiència a Trip Advisor, a mitjans del 2019, un 80,6% l'havia qualificat d'excel·lent, un 16,1% de molt bona, un 1,9% de normal, un 0,9% de dolenta i una persona la va qualificar de pèssima. En general, els comentaris redactats en anglès són més elogiosos que els comentaris escrits en castellà, on hi ha queixes del preu de l'entrada, per tractar-se d'una església o bé perquè, en algun cas, no es percep que el mapping aportí valor. S'han seleccionat, com a exemple, quatre d'aquests comentaris.

«El video no tiene sentido [...] es un visual que no tiene más audio que un sonido de tiza en la pizarra».

«Muy bien conservada y parece ser que la visita es espectacular, pero me parecen demasiado 5 € cuando la restauración fue pagada por endesa».

«Magical and moving. A wonderful example of the architecture and construction of these ancient churches, but the son et lumière show was out of this world –stunning, impactful, informative and moving».

«We were so surprised when we were seated in the dark and this fantastic digital illustration of the frescos appeared instead, accomponied by beautiful music that made it a rather emotional experience».

Hi ha cròniques positives, també, de persones del clergat que valoren (Aran, 2016) la capacitat evocativa del mapping: «El videomapatge ofereix la possibilitat de fusionar l'experiència d'anar al cinema amb el silenci de l'espiritualitat, cosa que és impensable si es tracta només d'una visita convencional».

Seqüència de #Taüll 1123, que té una durada de deu minuts. Fotografia: Arxiu Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí.

Seqüència de #Taüll 1123, que té una durada de deu minuts. Fotografia: Arxiu Consorci Patrimoni Mundial Vall de Boí.

El reconeixement al mapping va anar molt més enllà de la resposta del públic, al ser distingit l'any 2014 pels premis *Museums and the Web*, una plataforma d'EEUU que és referent mundial en innovació i creativitat als museus i al patrimoni.

#Taüll 1123 va obtenir el *Best Rich Multimedia Project Award* [\(15\)](#), un premi que l'any anterior havia guanyat el Museu d'Art Contemporani d'Austràlia. Aquell 2014, entre els museus premiats, hi havia el MoMA de Nova York, el Museu d'Art de Dallas o els Imperial War Museums de la Gran Bretanya. Va ser l'únic premi concedit a un projecte de l'Europa continental.

La dimensió internacional dels museus premiats, amb el volum de recursos humans i financers que gestionen, contrasta i converteix en més excepcional encara la distinció a #Taüll 1123; un projecte creat, desenvolupat i produït per professionals del sector públic i de petits estudis del sector privat a Catalunya. A més d'aquest premi, l'Associació de Dissenyadors Gràfics i Directors d'Art de Catalunya també va concedir al mapping de Sant Climent de Taüll un dels premis Laus.

El reconeixement i les valoracions del mapping.
Vídeo: Elaboració de l'autor.

El mapping com a estratègia museogràfica

Quines són les claus de l'èxit del mapping de Taüll? El context artístic, històric, paisatgístic i simbòlic del monument, el seu reconeixement internacional són factors importants, com la recerca efectuada sobre la pintura mural i l'edifici. Aquestes variables externes, però, no són suficients. La peça *#Taüll 1123* té unes components de creació i de prototip que, com en la producció cinematogràfica, no fa possible aventurar resultats a partir de la planificació dels elements que la integren (durada, so, llum, guió, imatges, etc.). Es tracta, a més, d'un llenguatge relativament nou en la seva aplicació al patrimoni. La decisió de prescindir de la narració verbal, la composició musical, l'absència d'efectisme, el ritme i la voluntat de no fer-ne un espectacle aconseguixen que el visitant experimenti, en directe, la restitució de la pintura original del segle XII, més ben il·luminada, posant alhora en valor la pintura existent in situ. L'obtenció d'aquest resultat, la capacitat de transmetre aquestes sensacions, requereix d'un equilibri de factors, que és molt difícil d'estandaritzar o pautar, i que s'ha aconseguit en aquest cas, com expressen unànimament els agents entrevistats que van participar-hi i els usuaris.

És probable que el mapping efectista de grans esdeveniments i commemoracions, projectat a gran format en façanes emblemàtiques, tingui una obsolescència propera, una vegada l'espectador n'ha vist uns quants. En contrast, el mapping com a recurs museogràfic pot estar a l'inici del seu recorregut, tot just. Agafem, com a exemple, el mapping del mosaic del circ del Museu d'Arqueologia de Catalunya, inaugurat a finals del 2019. Pels recursos invertits, és un projecte a l'abast de la majoria de museus, i aconseguix fer viure la restitució del mosaic original, a més d'apropar la peça a un segment de públic jove, que té incorporat el llenguatge audiovisual com a nadiu. La capa del mapping complementa, ressalta i aporta valor a la peça original, fent-la més entenedora.

En contrast, a mitjans de 2019 es va inaugurar la instal·lació multimèdia «In the shadow of the Moor» a la *Sala delle Asse* del *Castello Sforzesco* a Milà, en motiu del 500è aniversari de la mort de Leonardo da Vinci. Després d'un procés de restauració de sis anys [\(16\)](#), un mapping restitueix una pintura mural de 1498, posant en valor una peça poc coneguda de Leonardo, molt deteriorada per intervencions posteriors, en un dels principals monuments i museus d'art de la Llombardia. En aquest cas, l'itinerari de la visita al museu, l'aforament de la sala i la cadència del mapping provocava, primer de tot, un alentiment i cues en les sales anteriors del castell. Asseguts a la *Sala delle Asse* el mapping recrea la pintura d'un emparat de moreres que, des de les arrels, puja per les parets i el sostre de la sala mostrant les branques i fulles, cobrint les parets i el sostre de la sala. La restitució d'aquesta pintura mural, per la inversió en restauració i producció efectuades, per tractar-se d'una obra de Leonardo da Vinci i per les dimensions de la sala, podrien convertir el mapping en excepcional. A criteri de l'autor, però, l'experiència es desvirtua perquè la restitució de la pintura integra també una narració teatralitzada, que es projecta en el paviment de la sala, on s'escenifica l'encàrrec a Leonardo i la seva estada al castell i a la ciutat de Milà, amb la interacció de personatges. Aquesta part distreu l'atenció de la restitució de l'original i li fa perdre part del protagonisme, amb una confusió de quina és l'estratègia museogràfica (Contin, Paolini, Salerno, 2014).

El cas *#Taüll 1123* és també una aportació a la museografia pel que fa al recurs de les rèpliques. El mapping, com s'ha comentat, posa en valor pintura conservada in situ, reproduïx la pintura mural conservada al MNAC i restitueix la pintura original. Per la dimensió simbòlica de Sant Climent, podria dialogar –tot i l'enorme distància en el temps, en materials, i de concepte– amb la rèplica del sostre dels Bisonts de la cova d'Altamira, que va constituir una fita en la museografia, l'any 1959, per acostar la Prehistòria al gran públic. En aquell cas, la tecnologia la va aportar el Deutsches Museum de Munich, mentre que Sant Climent s'ha desenvolupament amb recursos tecnològics locals.

La rèplica permet la conservació de l'original –en aquest cas al MNAC– amb unes condicions de lectura, de comprensió i d'experimentació millors que l'original del MNAC. El mapping enriqueix el debat del triangle de la sostenibilitat del patrimoni i la seva posada en valor, com planteja Miró (2020), al parlar de la tensió entre l'original i la còpia, i en relació a la qualitat en l'experiència de la representació.

La gestió del Consorci i del mapping, consideracions finals

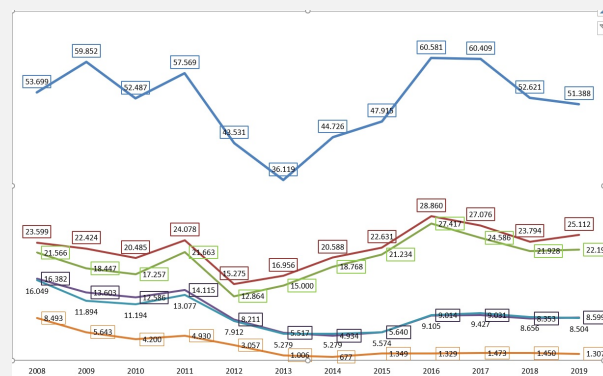
A finals del 2018, un acord de Govern autoritzava el Consorci Patrimoni Mundial de la Vall de Boí a destinar 165.000 € per a la substitució de l'equipament del mapping de Sant Climent. Aquesta inversió era a compte del romanent de tresoreria, que l'entitat havia aconseguit en tancar els comptes de l'exercici de 2017.

Després de sis anys, la substitució dels projectors inicials per uns de més eficients ha permès incrementar encara més la qualitat de la visita. El mapping, a inicis de l'any 2020, embolcalla el visitant com mai. La renovació dels projectors per romanent de tresoreria és un indicador de la capacitat de generar recursos propis. L'estructura econòmica del Consorci es presenta a continuació.

L'any 2017, els recursos propis (entrades, serveis de guia-intèrprets i vendes a la botiga) van suposar el 85,6% del pressupost total, percentatge que va ser del 70,3% i el 72,2% els anys 2018 i 2019, respectivament.

Les despeses íntegres de personal, comptant les aportacions a la seguretat social, van representar el 68,8% del pressupost de despeses l'any 2018. estan plenament cobertes pels ingressos procedents de taquilla. Pel manteniment de les esglésies, la Direcció General de Patrimoni Cultural traspasa cada any un import que, en el període 2010-2017 ha estat de 65.207 € anuals de mitjana. El Consorci de Boí té, doncs, una capacitat d'autofinançament molt elevada, si ho contextualitzem en el conjunt del patrimoni arquitectònic visitable de Catalunya. Les despeses de funcionament estan totalment cobertes per les aportacions del visitants, amb les inversions i el manteniment a banda.

Del 2016 al 2019, Sant Climent de Taüll ha perdut un 15% de visites, un descens superior al de la resta d'esglésies de la Vall de Boí. Aquest decrement, moderat, és superior al de les visites al Parc Nacional (Generalitat de Catalunya, 2019), d'un 5,8% en el mateix període. En el cas dels visitants atesos a l'Oficina de Turisme de Barruera el descens ha estat encara menor. Aquest 15% és, doncs, un diferencial que respon a factors propis. Prescindint ara d'altres variables de composició del turisme de la Vall [\(17\)](#), la majoria de visitants procedeixen de Catalunya, en un percentatge que, en els darrers deu anys, ha oscil·lat entre el 60% i el 65%. Cristina Castellà, del Consorci, afirmava «Hi ha molts visitants que repeteixen. El mapping ha fet venir gent de la Val d'Aran, del Pallars, els de les segones residències, que hi porten amics». Encara que repeteixin, està clar que el mapping té un sostre, per a un públic que ja el coneix, si no es pot complementar amb d'altres experiències culturals vinculades al patrimoni.

Visites desagregades per esglésies del conjunt de la Vall de Boí (2008-2019). Imatge: Elaboració de l'autor.

Com s'ha comentat, l'estructura del Consorci està integrada per quatre administracions públiques i dos bisbats i, encara que la Generalitat hi té un pes majoritari, la pluralitat d'agents pot comportar una governança difosa, en el moment de prendre determinades decisions i assumir riscos, ja que dificulta un lideratge clar, que s'identifiqui com a responsable de retre comptes.

S'ha comentat amb anterioritat que els estatuts del Consorci regulen la figura de la Gerència, així com les seves funcions. Des de la seva creació l'any 2003, el Consorci mai no s'ha dotat d'una Gerència, en una situació en que, alguns anys i com s'ha valorat, hi ha hagut romanents de tresoreria prou quantiosos. Una gestió gerencial podria afavorir la formulació i la consecució d'objectius avaluable en diferents àrees: programació d'activitats, creació de productes de turisme cultural, central de reserves, difusió, increment d'acords amb agents econòmics del territori, internacionalització, etc. Els estatuts expliciten que, entre les funcions del Consorci, hi ha la documentació i la posada en valor de les formes tradicionals de vida, i la gestió del patrimoni cultural de la Vall. Es tracta d'unes funcions desateses que, amb aquesta dotació, podrien permetre al Consorci de posicionar-se com un agent cultural dinamitzador de la Vall en tot l'espectre de la gestió cultural, més enllà del patrimoni romànic, i assumint funcions més pròpies dels equipaments museístics.

Addenda: “the future’s not ours to see”

Aquest article va ser lliurat pocs dies abans de l'inici del confinament i del tancament dels equipaments culturals per la pandèmia del COVID-19. Per a la seva publicació, va semblar oportú actualitzar el contingut, incloent com el Consorci estava fent front a la nova situació a inicis de maig i presentar algunes variables i arguments prospectius, amb la provisionalitat i prudència que requereix fer previsions davant d'una realitat tan dinàmica.

Amb l'equipament audiovisual del mapping renovat, hi havia bones expectatives d'inici de temporada, perquè la Setmana Santa, sense assolir els nivells de freqüentació de l'estiu, és un moment de gran afluència de públic –i per tant, d'ingressos. Perduda la Setmana Santa, és una incògnita el grau d'obertura de les esglésies a l'estiu. La primera setmana de maig hi ha sobre la taula la decisió sobre la celebració de les falles. L'organització de les falles a la Vall de Boí depèn, en bona mesura, dels veïns de cada localitat. Passats cinc anys de la seva declaració com a Patrimoni de la Humanitat, les falles no presenten problemes importants de massificació i aglomeracions, també perquè el calendari, enlloc de concentrar-se al solstici, es distribueix en força setmanes d'estiu. L'agenda del 2020 preveia encetar el cicle a Durro el 13 de juny i anar seguint, fins el 17 de juliol, per Boí, Barruera, Erill la Vall i Taüll, amb una baixada festiva al Pla de l'Ermita el 14 d'agost. El manteniment o la cancel·lació de les falles haurà influït en la temporada d'estiu i en el grau d'afluència a les esglésies.

A curt termini, la dràstica reducció de la mobilitat i l'aturada del consum cultural fora de la llar afectaran al conjunt monumental de forma aguda, com arreu. Hi ha, tanmateix, previsions específiques ben positives, per a la Vall de Boí. D'una banda, una enquesta feta pel Laboratori de Turisme i Patrimoni(18) de la UB a 500 operadors turístics mostra, a finals d'abril que -descartades les destinacions internacionals- les preferències es concentren al Delta de l'Ebre, a la Costa Brava i als Pirineus, amb uns índex del 30%, el 28% i el 20%, respectivament. Aquestes poden ser les destinacions principals triades, l'estiu de 2020. Pel que fa a les activitats, els professionals del turisme s'inclinen per tot allò que es pugui fer a l'aire lliure, com la visita de pobles, els conjunts històrics o les festes tradicionals. Encara hi ha una altra variable que pot incrementar l'elecció de la Vall de Boí, com a destinació, i és la poca incidència que hi ha tingut el COVID-19. Al municipi de Boí només hi consta un cas positiu fins el 3 de maig (Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya, 2020). En aquest episodi, hi ha hagut dues defuncions a la comarca de l'Alta Ribagorça, en contrast amb les disset de les comarques veïnes del Pallars Jussà o les sis a la Val d'Aran i a l'Alt Urgell. Només el Pallars Sobirà romaní sense cap defunció en aquest període.

A més de l'autorització per poder obrir de nou les esglésies, hi ha diversos factors que condicionaran la visita al mapping de Sant Climent i a l'interior de les altres esglésies. Sònia Bruguera, Alcaldessa de Boí i Vicepresidenta del Consorci, creu que per garantir els paràmetres de seguretat dels visitants a l'interior de Sant Climent es podria haver de contractar una altra persona, complementària a les funcions de venda d'entrades, un requeriment que es considera inviable, hores d'ara. A inicis de maig, no es disposa encara de protocols prou clars ni pel que fa EPI's del personal, ni pels procediments i especificacions dels productes per a la desinfecció dels espais, al tractar-se de béns patrimonials(19) (Instituto del Patrimonio Cultural de Espanya, 2020).

En previsió d'una obertura a l'estiu, el Consorci està organitzant nous serveis de visites guiades pels visitants, que prioritzen els espais exteriors de les esglésies, ja que tenen més capacitat de maniobra pels requisits de distanciament social. També s'està valorant el poder obrir l'interior de les esglésies per torns, de forma esglaonada, de tal forma que una persona que faci una estada de tres dies a la Vall les pugui visitar totes.

La situació econòmica derivada de la pandèmica és el darrer factor tractat en aquesta addenda. Es presenten les gestions efectuades pel Consorci de la Vall de Boí, establint alguna comparativa amb la situació de crisi viscuda l'any 2010, fa una dècada. L'estructura econòmica del Consorci permet fer front al pressupost ordinari de despeses amb els ingressos propis. Ara bé, després de dos mesos de clausura -que han coincidit amb la Setmana Santa-, la seguretat d'un estiu atípic i les previsions d'una recuperació lenta, fan de la gestió de tresoreria un factor crític per fer front a les despeses de capítol I. És per això que, a finals d'abril, Sònia Bruguera ja havia demanat al Departament de Cultura la Generalitat l'aportació del total de l'any, una transferència que la Generalitat merita per mesos, habitualment. La primera setmana de maig la Diputació de Lleida ja havia efectuat el pagament de l'aportació del total del 2019, i estava tramitant el 85% de l'aportació prevista per al 2020. Aquestes gestions permetran, almenys, aportar liquidesa en el curt termini.

El Consorci, davant el tancament forçat de les esglésies, va plantejar-se un EROTO, una possibilitat inexistente amb la legislació vigent, en els consorcis amb majoria de l'administració pública. La comparació de la normativa aplicable actualment amb l'existent l'any 2010 és rellevant, ja que, en el cas de Boí, el decrement de les aportacions de la Generalitat va obligar a un ERO a la totalitat de la plantilla, fa una dècada. La llei estatal 27/2013 de racionalització i sostenibilitat de l'administració local, coneguda com LRSAL, va comportar canvis substancials en la normativa dels consorcis i del seu personal, adscriuint-los a l'administració majoritària.

Amb els estatuts vigents, i en relació als estatuts del 2014, la viabilitat del Consorci està més garantida, ja que els anteriors estatuts no especificaven cap obligació a les administracions, en cas que els recursos propis no permetessin fer front a les despeses. Amb els estatuts actuals, les administracions hauran de cobrir la pèrdua d'ingressos procedents de les visites, amb una prorrata del 60% del Departament de Cultura, un 25% la Diputació de Lleida, un 10% l'Ajuntament i el 5% el Consell Comarcal. Els canvis jurídics de la LRSAL van ser objecte de molta crítica per part de l'administració local, com es mostra a Forcadell, Pifarré, Sabaté (2014). Actualment ofereixen, paradoxalment, garanties d'estabilitat al Consorci a l'equiparar-lo totalment al sector públic, a diferència de la situació que es va viure fa 10 anys.

En relació a l'impacte del COVID-19 en la cultura, Bonet (2020) afirma que "la crisi de 2008 va implicar una reducció brutal dels recursos disponibles, recursos que no s'han recuperat deu anys després". Com també s'ha apuntat en aquest article, la crisi de fa una dècada no es va veure venir i, seguint Bonet,

"les retallades no varen respondre a una estratègia reflexionada sinó que es varen salvar les activitats que tenien menys costos polítics o comptables, els projectes més institucionalitzats, amb personal funcionari (...). No s'haurien de tornar a repetir els errors de la gestió de la crisi de 2008, perquè el sector cultural arriba més afeblit que en aquell moment".

La Vall de Boí i Sant Climent de Taüll van patir una crisi important, l'any 2011. El mapping, analitzat en aquest article, en va ser reacció i resposta, de mà de la creativitat i del treball en equip, una decisió que va servir d'estímul territorial i que ningú no hauria sabut preveure, fa deu anys. El futur, que no ens ha estat donat de veure, s'escriu també amb cadascuna de les nostres iniciatives i decisions.

Notes

1. *Steffanoni*, cognom d'un taller familiar de Bèrgam, molt reputat, que era precisament a Catalunya per extreure les pintures murals de Mur i exportar-les als Estats Units.
2. Santa Climent i Santa Maria havien estat declarats monuments nacionals l'any 1931, durant el Govern Provisional de La República, i Sant Joan de Boí i Santa Eulàlia d'Erill la Vall el 1962.

3. <https://whc.unesco.org/en/list/988>
4. Estatuts del Consorci Patrimonial Mundial de la Vall de Boí. (02.12.2016).
5. L'Església de Santa Maria de Taüll ha estat sempre d'entrada gratuïta. Per la proximitat física amb Sant Climent s'estima que el nombre de visites a Santa Maria és igual o superior que a Sant Climent. Les dades de visitants d'aquest article fan referència només a les visites de les esglésies de pagament, ja que no és possible precisar les visites a Santa Maria.
6. Les esglésies de la Vall de Boí obrien diàriament de 10 a 14 i de 16 a 19, amb un total d'hores d'obertura anual que se situava en la franja dels museus més grans de Catalunya.
7. Les dades de procedència, estacionalitat i composició i la seva evolució en el temps són equiparables a les anàlisi de públics efectuades cada any en el Parc Nacional, així com de la composició de les persones que fan consultes presencials a l'Oficina de Turisme de Barruera.
8. Com a resultat de les enquestes, el 92% de la població local coneixia el Centre de Visitants i sabia ubicar-lo, un 80% l'havia visitat i, sobretot, un 56% declarava que havia assistit a alguna activitat organitzada pel Centre.
9. El nom sencer del Programa era Romànic Obert i Cellers Cooperatius. Es va preveure la intervenció, pel que fa al Romànic, en 75 monuments i en 8 cellers cooperatius. El pressupost, distribuït en 6 anualitats, era de 18.046.000 €, dels quals el 84% es destinava al Romànic Obert.
10. Integra les aportacions del Departament de Cultura, que són recurrents i les del Departament d'Agricultura, vinculades a fons estructurals europeus.
11. Comunicació personal de Josep Manuel Rueda, que l'any 2013 era Subdirector General del Patrimoni Arquitectònic, Arqueològic i Paleontològic. La decisió sobre el mapping va coincidir en el temps amb l'organització de l'Agència Catalana de Patrimoni Cultural, que s'havia creat l'any 2011 amb la Llei Òmnibus, però que fins l'any 2013, amb l'aprovació dels Estatuts, no es va activar. Joan Pluma era el Director General de Patrimoni i de l'Agència.
12. Inaugurat a finals d'octubre de 2019, i amb una forquilla de preus d'entre 9 € i 16,5 € per a l'entrada individual, Jordi Sellas, Director, declarava que a finals de desembre ja s'havien assolit 60.000 visitants. <https://idealbarcelona.com>.
13. Cristina Castellà, del Consorci Patrimoni Mundial de Boí, declarava: «Va ser difícil, convèncer alguna gent d'aquí. Jo ho veia claríssim, perquè confiava amb l'equip que hi havia al darrere. Ara tothom sap que és un mapping, però fa uns anys ningú no ho sabia. Es va haver d'explicar molt bé a la gent: és que aquí a l'església és casa teva, per la gent; s'ho senten seu. No és com la Sagrada Família de Barcelona. Molts ho percebien com si intervinguessin al menjador de casa».
14. La facturació de les empreses radicades a Catalunya -vinculades a la realitat extesa, les experiències immersives i els videojocs- té uns índex de creixement anuals en facturació superiors al 20%. L'any 2017 van facturar el 52% de tot l'Estat i hi havia la previsió d'arribar a 5.400 treballadors directes l'any 2020. A Catalunya, aquest clúster, dinàmic, innovador i proper, significa una oportunitat pel desenvolupament del patrimoni cultural.
15. <https://mw2014.museumsandtheweb.com/best-of-the-web-winners/>
16. <http://www.saladelleassecastello.it/segui-il-restauro/?lang=en>
17. Per limitacions d'espai, s'ha omès la presentació de les dades de procedència, estacionalitat i la composició dels visitants al Parc Nacional i de les persones ateses presencialment a l'Oficina de Turisme de Barruera.
18. IBERTUR. Laboratori de Turisme i Patrimoni Cultural de la Universitat de Barcelona. Enquesta feta a 500

agents turístics de Catalunya (agències de viatges, empreses de transport, allotjaments, guies, etc.) amb un índex de resposta del 85%.

19. En el moment de tancar aquesta addenda el Servei de Museus de la Direcció General del Patrimoni estava ultimant uns protocols per a la reobertura dels museus.

Bibliografia

- ACN (2007, desembre 1). La Vall de Boí celebra el VII aniversari de la declaració de les seves esglésies com Patrimoni de la Humanitat. *Racó català*. Recuperat 1 de desembre de 2017. Recuperat de <https://www.racocatala.cat/forums/fil/76650/vall-boi-celebra-vii-aniversari-declaracio-seves-esglesies-com-patrimoni-humanitat?pag=0>
- ACN, CCMA (2010, abril 9). S'aprova un pressupost de 1,4 milions d'euros pel Consorci Patrimoni de la Vall de Boí. *CCMA*. Recuperat 9 d'abril de 2010. Recuperat de <https://www.ccma.cat/324/saprova-un-pressupost-de-1-4-milions-deuros-pel-consorci-patrimoni-de-la-vall-de-boi-noticia/613987/>
- Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya (2020), Dades actualitzades SARS-CoV-2, Recuperat el 3 de maig de 2020. Recuperat de <http://aguas.gencat.cat/ca/actualitat/ultimes-dades-coronavirus>
- Alcalde, G.; Castellà, C.; Rojas, A. (2010). La visita patrimonial a las iglesias románicas de la Vall de Boí (Cataluña). En A. Muñoz (dir.), *Patrimonio e innovación*. Patrimonio Cultural de España, n.4. Gobierno de España. Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. (p.178-191).
- Aran, E. (2016) Videomapatge patrimonial a Taüll. *Catalunya Religió*. Recuperat de <https://www.catalunyareligio.cat/ca/blog/betel-arquitectura-art-religio/videomapatge-patrimonial-taull-208884>
- Aran, E. (2016) Videomapatge patrimonial a Taüll. Catalunya religió. <https://www.catalunyareligio.cat/ca/blog/betel-arquitectura-art-religio/videomapatge-patrimonial-taull-208884>
- Bonet, Ll. (maig 2020). Reflexions sobre l'impacte del COVID-19 en la cultura (5): per una nova agenda de política cultural. Recuperat de https://lluisbonet.blogspot.com/?fbclid=IwAR2-yPnSAQUF0dfLxIrjSj5Pj5TB9X0vbC0s0hMpKseNhd6rEQzvokOxZ_0
- Contin, A.; Paolini, P.; Salerno, R. (2014) [eds.] *Innovative Technologies in Urban Mapping: Built Space and Mental Space*. Springer International Publishing Switzerland,. ISBN 978-3-31903797-4
- Departament de Cultura (2015). De Cultura. Núm. 18. Abril 2015. Recuperat de https://dades culturals.gencat.cat/web/.content/dades_culturals/09_fulls_decultura/arxius/18-DeCultura_Pressupost_public_en_cultura_Catalunya.pdf
- Font Sentias, J.; Martínez, S. (2009). Infraestructures públiques al servei de la creació i de la comunitat. En Ll. Bonet (coord.), *L'avaluació externa de projectes culturals*. Quaderns de Cultura, 3. (p. 43)
- Forcadell, X.; Pifarré, M.; Sabaté, JM. (2014). Els governs locals de Catalunya davant la reforma del règim local espanyol. Parlament de Catalunya.
- Generalitat de Catalunya. Departament de Territori i Sostenibilitat (2019). Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. Memòria 2019.
- Guardia, M. (2013, abril 10). Sant Climent: la recerca versus la icona. [Vídeo] Recuperat de https://youtu.be/-x6WE4iX2qU_IRCVM. Sessió inaugural a: 9enes Jornades de Cultures Medievals «Sant Climent de Taüll, un debat necessari».

Íbar, E.; Riu-Barrera, E; Tarrida, E. (Desembre 2014). *Sant Climent de Taüll #1123 : noves estratègies de restitució i divulgació del patrimoni a la Vall de Boí*. Ponència presentada a: XXXVIIè Curset jornades internacionals sobre la intervenció en el patrimoni arquitectònic. «Patrimoni sacre: permanent innovació». Barcelona: AADIPA; COAC.
Resum recuperat de
<https://upcommons.upc.edu/bitstream/handle/2099/16413/TaüllResumCurset.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Institut Català de les Empreses Culturals. Generalitat de Catalunya (2019). Llibre blanc de la indústria del videjoc 2018.

Instituto del Patrimonio Cultural de España. Ministerio de Cultura y Deporte (12, abril, 2020). Recomendaciones sobre procedimientos de desinfección en bienes culturales con motivo de la crisis por COVID 19. Recuperat de
<https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/cultura/Documents/2020/160420-RecomendacionesIPCE.pdf>

IRCVM (2013). *Sessió de Presentació* [Vídeo] 9enes Recuperat de <https://youtu.be/-x6WE4iX2qU> Jornades de Cultures Medievales «Sant Climent de Taüll, un debat necessari»

La Xarxa (2012, gener 13). La Generalitat busca finançament per a la Vall de Boí i redueix el seu pressupost. La Xarxa. Recuperat 13 de gener de 2012. Recuperat de
<http://www.laxarxa.com/infolocal/leida/noticia/la-generalitat-busca-financament-per-a-la-vall-de-boi-i-redueix-el-s-eu-pressupost>

Miró, M. (2020) Evolución de las réplicas de arte parietal, un equipamiento museístico singular. E-rph. Revista electrónica de patrimonio histórico. N. 25 p.55-77
DOI: <http://dx.doi.org/10.30827/erph.v25i5>

Riu-Barrera, E. (2013, abril 10). *El projecte de nova configuració de l'absis major de Sant Climent de Taüll*. [Vídeo] Recuperat de <https://youtu.be/YMtBTmqewu4>.
IRCVM. Ponència presentada a: 9enes Jornades de Cultures Medievales «Sant Climent de Taüll, un debat necessari».

Sierra, A. (2019, febrer 7). *Del 3D a les experiències immersives*. [Vídeo] Agència Catalana de Patrimoni Cultural Jornada Patrimoni & Digital. Museu Episcopal de Vic. Recuperat de
<https://www.youtube.com/watch?v=3PyoA3OhaUw>

